

Prof.dr. M.E.H.N. Mout

(foto Robbert van Cleef)

'Oost en West, Bohemen en de Nederlanden, ik ben er van overtuigd dat ze bij elkaar horen'

Marc van den Muyzenberg en Rienk Eggink in gesprek met M.E.H.N. Mout

M.E.H.N. Mout, geboren in 1945 te Wassenaar, studeerde gedurende de jaren 1963-1968 Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam bij J. Presser. Zij studeerde af met een scriptie over Jan Amos Comenius. Reeds tijdens haar studie alsook daarna verbleef zij voor langere tijd in Tsjechoslowakije, Oostenrijk en Hongarije voor wetenschappelijk onderzoek. Na kort werkzaam te zijn geweest bij het Joods Historisch Museum en uitgeverij Martinus Nijhoff, promoveerde zij in 1975 te Leiden bij I. Schöffner op het proefschrift *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw*. Na een jaar als parttime docent Nieuwe Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Utrecht te hebben doorgebracht, aanvaardde zij in 1976 een betrekking te Leiden bij de vakgroep Vaderlandse Geschiedenis. Daarnaast werd zij in 1990 benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Middeneuropese Studiën met speciale aandacht voor de positie van Oostenrijk. In 1994 nam zij de leerstoel Algemene Geschiedenis van de Nieuwe Tijd over van P.W. Klein.

Mevrouw Mout publiceerde boeken en artikelen over de geschiedenis van Nederland en van Midden-Europa, voornamelijk in de zestiende, zeventiende en twintigste eeuw, met een voorkeur voor cultuur- en ideeëngeschiedenis en historiografie. Tevens was zij co-auteur van het voor geschiedenisstudenten zo beruchte *Zoeken en schrijven*. Van 1981 tot 1986 was zij samen met Schöffner redactiesecretaris van het *Tijdschrift voor Geschiedenis* en van 1986 tot 1992 gewoon lid der redactie. Daarnaast vervult zij meerdere bestuurlijke functies in de wetenschappelijke wereld, waaronder lid van het Algemeen Bestuur van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, voorzitter van de Commissie voor de Geschiedenis en de Cultuur van de Joden in Nederland, en vicevoorzitter van de Afdeling Letterkunde van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Wat was de achtergrond van uw keuze voor de studie geschiedenis?

Er was eigenlijk geen bijzondere achtergrond. Op school al, waar ik les had van de Amerikanist J.W. Schulte Nordholt, vond ik geschiedenis een prachtig vak. Ik heb nooit voor vreselijke keuzes gestaan. Ik dacht altijd al dat het een leuke studie zou zijn. Ik kan niet zeggen dat ik er diep over nagedacht heb. Wel over de universiteit. Ik ben naar Amsterdam gegaan. Ik zat op school in Wassenaar, dus daar ging iedereen *en masse* naar de Leidse universiteit. Amsterdam leek me leuker. Ik kende veel mensen in Amsterdam en je kunt er fijn naar het theater. In 1963 ben ik gaan studeren. Ik heb de studie heel

vervelend gevonden. Niet omdat de mensen vervelend waren, maar het kandidaats was heel erg precies vastgelegd. Ik vond het pas leuk worden na het kandidaatsexamen. In de doctoraalfase mocht je meer doen waar je zin in had. Ik heb gestudeerd tot begin 1968. In viereneenhalf jaar heb ik de studie afgerond.

Was u destijds betrokken bij het proces tot democratisering van de universiteit?

Tijdens de Maagdenhuisbezetting in 1969 was ik al afgestudeerd en verbleef ik in het buitenland. Ik was wel betrokken bij de voorafgaande gebeurtenissen. We spraken er natuurlijk over. We waren ook erg voor inspraak en dat soort zaken. Presser, de man bij wie ik ben afgestudeerd, was ook voor inspraak, maar het moest hem niet te ver gaan. Democratisering van de universiteit was toen het thema. Iedereen discussieerde er over. Ik ben lid geweest van het bestuur van Kleio, een vereniging van geschiedenisstudenten in Amsterdam, en natuurlijk vonden wij ook dat het allemaal anders moest. Toen ik eenmaal was afgestudeerd, zijn er inderdaad enkele veranderingen aangebracht op het gebied van het overleg met docenten. Maar ik deed niet mee aan de *teach-ins* van de Algemene Studenten Vereniging Amsterdam (ASVA) en ook ben ik niet bij het beroemde college van Den Hollander geweest, waar het allemaal is begonnen.¹ Niet iedereen was revolutionair, maar verder was het een heel vrolijke tijd.

Hoe is uw belangstelling voor Midden-Europa gewekt?

In mei 1964 ben ik in Praag geweest met een door Kleio georganiseerd studentenreisje onder leiding van Presser en Van der Kieft. Een reis naar het Oostblok was toen natuurlijk toch heel bijzonder. Ik vond Praag een prachtige stad. Zo indrukwekkend en zo interessant, het was voor mij echt een openbaring. We hadden ook contacten met Tsjechische studenten, wat in die tijd al heel wat was. Bij wijze van conversatie zei ik tegen Presser dat ik in Praag wel eens zou willen studeren. Presser antwoordde dat ik dan wel eerst mijn kandidaats zou moeten doen. Daarom heb ik snel mijn kandidaats gehaald.

Is het bezoek aan Praag de aanleiding geweest om in deze richting door te gaan?

Als kind was ik al veel in Oostenrijk geweest, maar deze reis heeft toch veel invloed gehad. Wat mij aantrok, was vooral de grote schoonheid van de stad. Daarnaast het feit dat de geschiedenis er in feite voor het oprapen lag en dat geschiedenis er ook iets anders betekende dan in het westen. De mensen zijn er zich meer bewust van het verleden. Bovendien wilde ik graag naar het buitenland en hoewel de keuze van het land toen een beetje buitenissig was, heb ik een beurs aangevraagd. Dat ging niet zomaar, want er waren destijds geen officiële contacten tussen Nederland en Tsjechoslowakije op het gebied

van het hoger onderwijs. Er was wel een cultureel uitwisselingsverdrag dat nog dateerde uit de tijd van de Eerste Republiek, dus uit de tijd van voor 1948, maar dat nooit was opgezegd. De Tsjechische regering stond in principe niet afwijzend tegenover mijn aanvraag, maar het hing er een beetje van af wat ik daar zou komen doen. Ze hadden het liefst een student die iets wist van koeien of de bijenteelt. Daar heb ik ontzettend om moeten lachen. Als het dan een historicus moest zijn, dan niet een specialist van de twintigste eeuw. Gelukkig vond ik de zeventiende eeuw ook heel leuk, over de Nederlandse betrekkingen met Midden-Europa en Tsjechoslowakije in het bijzonder was niet veel bekend. Ik heb besloten een doctoraalscriptie te schrijven over Jan Amos Comenius, de zeventiende-eeuwse theoloog, filosoof en opvoedkundige.² Dat vonden ze best, want dat was één van hun grote helden. In 1966, na mijn kandidaatsexamen, ben ik naar Praag gegaan. Ik kwam daar terecht in een studentenhuus van de Universiteit voor de Derde Wereld, temidden van de socialistische broedervolken; geen Russen, maar voornamelijk Afrikanen, Zuid Amerikanen en later Aziaten. Dat tekent hoe weinig westerlingen er in Praag waren. Ik kende natuurlijk geen Tsjechisch en hoewel ik voor mijn onderzoek alleen Latijn en Duits nodig had, heb ik eerst de taal geleerd. Op basis van het uitwisselingsstipendium werd mijn verblijf in Praag betaald door het Tsjechische Ministerie van Landbouw, dus ze hoopten waarschijnlijk dat ik nog iets met die koeien zou doen. Wat dat betreft heb ik ze geheel teleurgesteld.

Heeft u tijdens uw onderzoeksperiode iets gemerkt van controle of ideologische indoctrinatie door bepaalde partij-instanties?

Ik ben ongetwijfeld opgenomen in de dossiers van de Tsjechische politie, maar ook in de dossiers van de BVD. Het was zo buitenissig om naar Tsjechoslowakije te willen, dat de BVD zich onmiddellijk naar de Amsterdamse Universiteit heeft begeven om te vragen wie in godsnaam mevrouw Mout was. Dat hebben ze zo dom gedaan dat de universiteit het heeft gemerkt en mij een excuusbrief heeft geschreven. De BVD wilde weten of ik lid was van een linkse studentenvereniging. Dat was ik niet. Ik hield mij afzijdig van politieke activiteiten. De Tsjechen hebben mij daarentegen nooit één strobreed in de weg gelegd. Uiteraard hebben ze op mij gepast. Ongetwijfeld is er over mij gerapporteerd. Maar ik heb er geen last van gehad. Nooit iets vervelends, slechts af en toe verdween mijn Nederlandse krant. Kortom, ik heb meer met de BVD te stellen gehad dan met de Tsjechen. Ook is opvallend dat de Nederlandse ambassade in Praag niets van mij wilde weten, terwijl ik toch een officiële uitwisselingsstudent was. Dat moet samenhangen met het idee dat ze dachten dat ik een vuile communist was. Daar ben ik nog altijd zeer ontdaan over. Ik heb toen ook gezworen dat als ik later ooit eens in de positie zou komen (een positie waarin ik nu vaak ben) dat buitenlanders zich tot mij wenden voor hulp en bijstand, ik die direct zal geven in plaats van ze dood te laten vallen. Ik was nota bene eenentwintig, in mijn eentje in Praag, en er was geen Nederlander in de buurt.

Heeft u ook voor uw proefschrift onderzoek in het buitenland gedaan?

Het proefschrift heb ik voornamelijk in Wenen voorbereid. Presser vond dat ik van mijn studie over Comenius een proefschrift moest maken. Eerlijk gezegd had ik genoeg van Comenius en was ik blij toen bleek dat een theoloog in Utrecht aan een enigszins vergelijkbare dissertatie werkte. Toen heb ik besloten een ander onderwerp te kiezen. Dat is uiteindelijk een studie over de betrekkingen tussen Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw geworden. Ik moest daarvoor meer naar Wenen dan naar Praag. Ook ben ik voor onderzoek in Hongarije geweest. Ik heb altijd toegang gekregen tot de archieven in het Oostblok. Ik kreeg toestemming omdat ik een officiële ingang had. Inmiddels kende ik daar natuurlijk ook iedereen. Dat heeft geholpen.

Uw talenkennis lijkt toch aardig in de buurt te komen van de veertien talen, die u in uw oratie noemt.³

Ik leer een taal als ik hem nodig heb. Ik kom in de richting van de beroemde veertien talen, maar ik ken ze niet allemaal. Bovendien is het goed een taal af en toe eens op te halen. Zo ga ik volgend jaar naar Hongarije. Mijn Hongaars is erg gesleten. Ik heb indertijd Hongaars geleerd met een krankzinnig stalinistisch leerboek, vol van zinnnetjes als 'De Bulgaarse delegatie bezichtigt het kippenhok' en 'Arbeiders klommen op de tractor'.

Hoe is uw carrière vervolgens verlopen?

In 1969 ben ik gevraagd of ik tijd had om te werken in het Joods Historisch Museum in Amsterdam. Daar kwamen archieven binnen van opgeheven Joodse gemeenten, wat dus een eufemisme was voor uitgemoorde bevolkingsgroepen. Ze hadden daar stapels papier waarvan ze niet wisten wat er mee gedaan moest worden. Presser was gevraagd of hij niet iemand wist die Hebreeuws kon lezen. Dat was eigenlijk heel interessant. Ik zat bovenin het gebouw, omringd door die dozen. Daar heb ik een ordening in aangebracht. Later zijn al die stukken gedeponneerd in het Gemeentearchief van Amsterdam en zijn ze inderdaad in een studie gebruikt. Terwijl ik me had afgevraagd of er ooit nog iemand naar die documenten zou omkijken.

Een jaar later ben ik gevraagd of ik redacteur geesteswetenschappen wilde worden bij uitgeverij Martinus Nijhoff. Daar leerde ik het uitgeverijbedrijf kennen vanuit een grote internationale, wetenschappelijke uitgeverij. Beneden was een boekhandel en ik zat boven op een enorme kamer met het gehele fonds van Nijhoff sinds de negentiende eeuw om mij heen. In 1971 heb ik Nijhoff weer verlaten. De aanleiding was dat ze werden opgekocht door Kluwer. Zodra ik die tronies van Kluwer zag, dacht ik: 'Nee, laat ik nu maar eerst mijn proefschrift afmaken'. Vanwege de Nederlandse kant aan mijn onderwerp had Presser mij al in 1968 doorverwezen naar Schöffers. Toen ben ik naar Leiden gegaan. Het proefschrift is uiteindelijk uitgekomen in 1975.⁴ Presser was toen helaas al dood.

Na mijn promotie heb ik eerst gewerkt aan de Universiteit van Utrecht, als parttime docent Nieuwe Geschiedenis bij L.J.C. Boogman. In Utrecht hadden ze het idee dat het geweldig was dat ze iemand hadden aangenomen uit Amsterdam; geen leerling van de Utrechtse historicus Geyl dus, maar een soort kleinkind van Romein. Weliswaar waren Geyl en Romein al lang dood, maar dat idee bestond nog. Een jaar heb ik in Utrecht gewerkt en dat vond ik heel matig. De mensen waren aardig en de studenten waren ook prima, maar het gebouw, de Uithof, vond ik vreselijk. Er kunnen geen ramen open en dat stinkt afschuwelijk. Het jaar daarop kwam er een vacature voor een volledige baan in Leiden als docent Vaderlandse geschiedenis, bij mijn eigen promotor Schöffner. Ik heb gesolliciteerd en die baan gekregen. In Leiden werk ik dus sinds 1976. Ik voel mij heel gelukkig dat ik in Leiden terecht ben gekomen. Ik vind het wel leuk dat de Leidse vakgroep een beetje open is. En aardig is ook dat de onderlinge verhoudingen hier prettig zijn.

Vanwaar uw voorliefde voor de combinatie van Vaderlandse geschiedenis en Middeneuropese geschiedenis?

Dat komt voort uit eigen interesse. Toen ik hier kwam in wat toen nog een aparte vakgroep was (we hebben nu alleen een sectie Vaderlandse geschiedenis), moest ik het vakgebied Midden-Europa een beetje laten liggen. Maar het idee van de betrekkingen tussen Midden-Europa en Nederland is mij altijd blijven fascineren. Vooral omdat, zolang de Koude Oorlog voortduurde, iedereen deed alsof het geheel andere mensen waren die daar zaten. Dat idee heb ik nooit kunnen aanvaarden. Ik was heel erg doordrongen, dat staat ook in mijn proefschrift, van de eenheid van Europa. En daar bedoelde ik dan niet de EG mee.

U bedoelt een historisch culturele eenheid?

Historisch cultureel, dat had toch erg mijn belangstelling. Voor mij heeft Europa altijd al bij elkaar gehoord. Dat mensen onder invloed van de Koude Oorlog, dus onder invloed van de politiek, daar zo raar over deden, daar kan ik niet op letten. Ik kan er ook niet op letten dat ze daar aan de grens lange jaren hebben gestaan met schietgeweren. Ik was het dus ook niet eens met mensen die zeiden dat je daar niet heen moest gaan omdat er een verkeerd regime was. Daar heb ik niets mee te maken. Het kan wel een verkeerd regime zijn, maar het zijn in ieder geval niet de verkeerde mensen. Er zijn daar veel mensen met wie ik graag contact heb, en ondanks die akelige grensovergang ben ik altijd gegaan. Nu ben ik wel heel blij, om niet te zeggen geroerd, als ik die grens over ga. Daar is niets meer, dat is fantastisch. Het heeft mij toch heel erg gestoord, merk ik nu achteraf. Ik zie er heel onschuldig uit, dus ik was nooit het doelwit van degenen die de grens bewaakten. Maar goed, je hoorde nare verhalen en vrienden maakten dingen mee. Maar Oost en West, Bohemen en de Nederlanden, ik ben er echt van overtuigd dat

M.E.H.N. Mout

ze bij elkaar horen. Dat zij met elkaar te maken hebben, staat voor mij vast. Ik wil dat graag nader uitzoeken.

Wat zijn de achtergronden van uw functie als bijzonder hoogleraar Oostenrijkse Geschiedenis? En waarom uitgerekend Oostenrijk?

De volledige naam luidt 'Middeneuropese Studiën met speciale aandacht voor de positie van Oostenrijk'. Het komt uit de hoek van de Vereniging Nederland-Oostenrijk. Deze vereniging stamt uit de jaren twintig en is opgericht door zakenlieden. Het is een keurige vereniging die, zodra de bezetting hier in 1940 begon, zichzelf direct heeft opgeheven en in 1945 weer is ingesteld. Zij hadden gemerkt dat er in het universitair onderwijs nooit iets gebeurde met de studie van Midden-Europa. Dat is waar. Toen zijn ze naar de Leidse universiteit gegaan met het verzoek een stichting op te richten en bevoegd verklaard te worden om een leerstoel te vestigen. Van de Oostenrijkse regering hebben ze losgekregen dat ieder jaar een gastdocent wordt gezonden, iemand die echter door de curatoren van de leerstoel wordt geselecteerd.

Omdat het vakgebied Middeneuropese studiën is, en dus niet uitsluitend geschiedenis, konden ze bij de benoeming van de hoogleraar verschillende kanten uit. Er had ook een germanist aangesteld kunnen worden. Mij is gevraagd of ik dat leuk vond. Dat was inderdaad het geval. Vaderlandse geschiedenis vond ik inmiddels ook heel leuk, maar ik miste Midden-Europa toch wel een beetje. Ik weet het meest van de vroege nieuwe tijd. Van het huidige Oostenrijk weet ik natuurlijk niets, maar Oostenrijk mocht ook begrepen worden als de Habsburgse Monarchie. Nou, die begint in 1526, dus waren we weer thuis. In 1990 ben ik benoemd, in 1991 heb ik georeerd, en nu ben ik dus weer aan het weggaan. Inmiddels ben ik P.W. Klein opgevolgd als hoogleraar Algemene Geschiedenis van de Nieuwe Tijd. De leerstoel Middeneuropese Studiën houd ik nog even omdat er niet direct een opvolger beschikbaar is. Maar twee leerstoelen tegelijkertijd is niet goed.

Ziet u de leerstoel Algemene Geschiedenis als een bredere combinatie van uw twee vakgebieden?

Ja, nu kan ik ook weer fijn over Italië vertellen, dat kan ik ook. Sommige dingen kan ik niet, maar met het zestiende- en zeventiende-eeuwse Europa kan ik toch goed meekomen. Je kunt Midden-Europa immers niet bestuderen zonder ook de rest van Europa daarbij te betrekken. Vaderlandse geschiedenis ook niet. Het heet nu eenmaal Algemene geschiedenis, maar het is natuurlijk voor mij uitsluitend Europese geschiedenis. Evenzo ben ik specialist in de zestiende en zeventiende eeuw, maar natuurlijk ben ik ook geïnteresseerd in het contemporaine. Dat kan toch niet anders. Als hoogleraar Algemene Geschiedenis zal ik Midden-Europa dan ook zeker niet verlaten, zeker niet in het onderzoek. Datzelfde geldt voor de Vaderlandse geschiedenis. De combinatie van Vaderlandse geschiedenis en Midden-Europa, die natuurlijk idioot lijkt, is voor mij nu juist heel geschikt.

Wat zijn uw bedoelingen met de leerstoel?

Het onderwijs zal een belangrijk aspect worden. In het hoorcollege Algemene Geschiedenis voor eerstejaars zal ik ingaan op de cultuurhistorische richting. Cultuurgeschiedenis is toch wel mijn sterke punt. De leerstoel Algemene Geschiedenis is lang van de cultuurgeschiedenis weggeweest, maar heeft wel een cultuurhistorische traditie. Ook een Midden- en Oosteuropese traditie trouwens, want Th.J.G. Locher is één van mijn voorgangers. Ik zou het leuk vinden als er mensen zijn die in het kader van de Algemene Geschiedenis eens wat met theatergeschiedenis willen doen. Om de studenten tegemoet te komen, doe ik ook wat meer puur politieke geschiedenis, maar zelf houd ik daar toch niet zo erg van. Daarnaast zal ik een college aanbieden over Middeneuropese cultuurgeschiedenis, te beginnen met de Renaissance en het Humanisme en doorgaand tot de negentiende eeuw. Voor volgend jaar heb ik bedacht om iets te doen aan belangrijke historische figuren die wat in vergetelheid zijn geraakt, of aan de historische aspecten van beroemde literatoren, zoals Schnitzler of Musil. Ook wil ik iets aan Italië, Spanje en mogelijk Engeland doen, zodat ik de studenten een zekere keuze kan bieden. Vooral om hen duidelijk te maken dat ze met veel onderwerpen bij mij terecht kunnen, zolang ze natuurlijk niet iets idiots willen waar ik echt geen verstand van heb. Dus het idee om Algemene Geschiedenis ook echt algemeen te maken, lijkt mij een leuke opgave. Daar zal ik mijn handen aan vol hebben.

U bent de enige vrouwelijke hoogleraar binnen de vakgroep Geschiedenis in Leiden. Hoe bevalt het u als vrouw onder de mannen?

Geschiedenis is een vakgebied, samen met medicijnen en rechten, waar vrouwen lange tijd niet op de grote leerstoelen terecht zijn gekomen. Vrouwelijke hoogleraren heb je in de faculteit Letteren in de eerste plaats elders, meer in de marge, gehad; bij de kunstgeschiedenis en bij de talen. Bij geschiedenis, dat zeker in de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw als een centraal vak werd beschouwd, heb je dus geen vrouwen gehad. Vóór mij is Maaïke de Jong op een historische leerstoel benoemd in Utrecht, maar een vrouwelijke hoogleraar Algemene Geschiedenis is nog nooit vertoond. Dat is geen toeval. Het heeft te maken met de dominantie van mannen in het vak en met de manier waarop zij de grote leerstoelen hebben vastgehouden. Datzelfde zie je bij medicijnen, waar vrouwen terecht zijn gekomen bij anatomie en kindergeneeskunde maar niet bij heelkunde. Bij rechten is het nog veel sterker. Vrouwen nemen pas de laatste jaren en bij uitzondering plaats in de Hoge Raad. Ik ben al jarenlang overal de eerste vrouw. Daarnaast ben ik vaak ook nog de jongste geweest. Maar ik heb geen akelige ervaringen gehad. Ik ben er nu al zo aan gewend.

Wat is de toepasbaarheid en het nut van de geschiedenis?

Ik zou zeggen wat ik vanochtend tegen studenten heb gezegd: we zijn niet uit de lucht komen vallen. De grondslagen van onze eigen, moderne samenleving liggen natuurlijk heel ver in het verleden. Het is wel zo prettig als je daar iets van weet. Je kunt volgens mij wel degelijk sommige dingen beter begrijpen als je weet wat er is gebeurd. Als je bijvoorbeeld de huidige conflicten in Bosnië wilt begrijpen, is het wel zo goed om even terug te gaan naar, in dit geval, de achttiende en negentiende eeuw. Zo zijn voor de Nederlandse samenleving de zestiende en zeventiende eeuw van cruciale betekenis geweest. Maar ook de meer algemene zin van tijdsbegrip, de vraag waarom tijd zo ontzettend belangrijk is, hangt nauw samen met begrip voor het ontstaan van je eigen samenleving. Neem nu het historisch besef. Nederlanders voelen zich niet zo sterk geworteld in de eigen geschiedenis, een groot verschil met Middeneuropeanen. Een reden voor dit verschil is waarschijnlijk dat Middeneuropeanen de laatste eeuwen toch wat schokkender en ingrijpender dingen hebben meegeemaakt dan de betrekkelijk geleidelijke ontwikkeling die wij sinds 1600 in Nederland hebben gehad. Nederland heeft eeuwenlang de tijd gehad om zich in betrekkelijke rust te kunnen vormen. De laatste grote schok was de bezetting, maar er is al aangetoond dat er daarna toch meer sprake was van continuïteit met het voorgaande dan van een verschrikkelijke breuk in de Nederlandse geschiedenis. In Midden-Europa is het allemaal veel wilder toegegaan. Dat geloof ik ook echt. Dat heeft veel diepere sporen nagelaten in het collectieve bewustzijn van de mensen, zoals dat zo mooi heet.

Is hier een link te leggen tussen heden en verleden? Bedoelt u dat hier sprake is van zekere determinerende factoren?

Dat weet ik niet. Ik ben een scepticus, dus dat zou ik nooit zo direct durven te zeggen. Ik zou nooit directe lijnen kunnen of willen trekken. Ik geloof ook niet dat het zo werkt. Maar dat het met elkaar te maken heeft, daar ben ik van overtuigd. Ik denk ook dat het een functie van de historische wetenschap is de mensen bewust te laten zijn van het verleden, zodat ze beter met het heden kunnen omgaan. Maar ik geloof nooit in monocausale samenhangen. Dat is niet aan mij besteed. En als je bij Presser hebt gestudeerd en bij Schöffner bent gepromoveerd, dan ben je daar ook niet in opgevoed.

Toch tref je in Midden-Europa wel vaak deze deterministische redeneringen aan.

Ik geloof dat daar een zekere retoriek achter steekt, die heel erg hoort bij Midden-Europa en ons totaal vreemd is. Onder invloed van de ontwikkelingen sinds circa 1989 is het zelfs erger geworden. Iedereen heeft zich uitgeput in het oprakelen van negentiende-eeuwse politieke en wetenschappelijke retoriek. Ik vind het een dol onderwerp en prachtig om te zien, maar als je er middenin zit, word je er wel eens een heel klein beetje moe van. Sommige voorbeelden

zijn afschrikwekkend. Een voorbeeld is de scheiding tussen de Tsjechen en Slowaken. Er zijn historici die hebben beweerd dat Moravië ook apart moet. Zij gebruiken daarvoor ijzingwekkende, in mijn oren uiterst racistisch klinkende reddenaties: Slowaken zouden vies, lui en eigenlijk weinig beter dan zigeuners zijn. Allemaal dingen die je in Nederland helemaal niet mag zeggen. Maar daar zijn het wetenschappers die dat luidkeels verkondigen op de televisie.

Hoe staat u tegenover Middeneuropese wetenschappers die vroeger de partijlijn uitdroegen en er nu opeens een andere visie op na houden?

Ik lach ze lief toe en ben blij dat ik niet in hun schoenen sta. Want ik bedenk bij alles, bij al die keuzes die zij hebben moeten maken in dat buitengewoon moeilijke leven, hoezeer zij als wetenschapper hebben moeten lijden en dat ik dat gelukkig nooit heb hoeven te doen. Ik zal ze niet veroordelen. Ik heb niet die westerse arrogantie, en daar kan ik ook niet goed tegen, om te zeggen dat het immoreel is. Het is een verschrikkelijk moeilijk leven. Er zijn mensen doodgegaan aan hartaanvallen en leukemie omdat zij decennia lang bloot zijn gesteld - daar ben ik van overtuigd, geen enkele medicus kan dat uit mijn hoofd praten - aan verschrikkelijke spanningen. Al die omzwaaiingen, al die keuzes, al die vragen. Hoe moesten zij hun brood verdienen? Als ze het verkeerde zeiden, kregen ze nooit meer promotie of mochten niet meer publiceren. Verschrikkelijk. Ik zal nooit iemand veroordelen. Ik heb niet die Westerse houding. Ik behoor ook niet tot de mensen die daar naar toe zijn gegaan om hen vervolgens te leren hoe ze het moeten doen. Daar houd ik ook helemaal niet van. Mensen willen niet de hele tijd horen dat ze altijd alles verkeerd hebben gedaan. Dat gaat gewoon niet. In Nederland heb ik trouwens ook nog wel eens wat uit te leggen over dit soort vooroordelen ten opzichte van Midden-Europa. Nederlanders weten er weinig van, zijn erg met vooroordelen behept, roepen direct dat het allemaal vuile communisten zijn, en weten weinig van geschiedenis.

En wat doet u daar aan?

Ik ga er vaak heen en ik wil ook dat studenten er af en toe komen. Ik ga wel eens met studenten mee op excursies. Ik geef adviezen als mensen er heen willen met beurzen. Ik houd lezingen. Zo moest ik bijvoorbeeld vooral het vorig jaar veel lezingen geven over Bosnië voor allerlei groepen. Daarnaast moet ik nog steeds opdraven om te spreken over Comenius, want die man dient regelmatig gevierd te worden. In 1970 hebben Schöffner en ik een congres georganiseerd over Comenius. Dat was heel moeilijk, omdat het kort na de Russische inval van 1968 was en de mensen Tsjechoslowakije niet uit kwamen. In 1992 moest Comenius ook weer worden herdacht. Het verschil tussen beide congressen spreekt boekdelen. In 1970 waren Schöffner en ik echt verdacht, aan beide kanten. De Tsjechische regering mocht ons niet en de Nederlandse ook niet. In 1992 stond ik in Naarden in de Grote Kerk te

M.E.H.N. Mout

spreken met op de eerste rij de koningin. Dat leg ik graag uit aan mijn studenten. Het gaat over dezelfde Comenius en gedeeltelijk zijn er dezelfde mensen bij betrokken, maar het is toch anders.

Het aantal lezingen moet ik een beetje beperken omdat het zo veel tijd kost. Ook kom ik niet op de televisie. Als ze opbellen, roep ik altijd dat ik gespecialiseerd ben in de zestiende eeuw, dat schrikt af. Ik wil het niet. Ten eerste krijg je van die mensen nooit genoeg tijd. Ten tweede is het heel erg ongenueanceerd wat ze van je willen. Ten derde zijn ze slecht voorbereid en werk je de luiheid van de journalisten maar in de hand als ze weer eens een Doctor Clavan uit de doos kunnen trekken. Ik wil niet op de buis om in één seconde iets generaliserends te vertellen. Bovendien vragen ze altijd het verkeerde; ze vragen altijd hoe ik denk dat het afloopt. Ik heb er ook gewoon geen zin in. Ik hoor gruwelijke verhalen van collega Lammers, die altijd moest opdraven voor Amerika en midden in de nacht in een taxi moest. Maar bovenal vind ik, dat ik ben aangesteld om de studenten te onderwijzen. Dàt wil ik graag doen. De buis is niet mijn eerste forum. Mijn eerste forum is hier.

Wat vind u van het populariseren van wetenschappelijke kennis?

Ik ben er erg voor. Ik heb het ook gedaan, onder meer met Groenveld in het boek *De kogel door de kerk*. Dat boek moesten we schrijven voor het niveau van 15-jarigen - een moeilijke opgave. Ik wil graag populariseren, maar ik kan niet alles tegelijk. In principe vind ik wel dat wij, als wetenschappers, het in eigen hand zouden moeten houden. Je moet het niet overlaten aan mensen die wel belangstelling hebben voor geschiedenis maar niet geschoold zijn en over het algemeen dan ook geen verantwoorde boeken schrijven. Verantwoord populariseren op een manier dat het ook nog spannend is en dat mensen het lezen, ik vind dat wij dat zelf moeten doen, hoe moeilijk het ook is. Twee jaar geleden heb ik hoorcollege gegeven over een vergelijkende stedengeschiedenis van Praag, Wenen en Boedapest. Daar wil ik graag een populariserend boekje van maken. Eerlijk gezegd heb ik al twee hoofdstukken af. Maar nu kan ik echt geen pen op papier zetten, daar is op dit moment geen tijd voor.

Op welke manier merkt u dat de tijdsdruk in vergelijking met vroeger is toegenomen?

De onderzoekstijd die op papier is geregeld, bestaat in het echt nauwelijks. De onderzoekstijd wordt opgegeten door het onderwijs. Dat vind ik niet erg want ik geef graag onderwijs. Wat ik wel erg vind, is dat de onderzoekstijd ook wordt opgegeten door nutteloze commissies, merkwaardige vergaderingen en voortdurende onrust in het bestel. Ik heb vorig jaar deel uitgemaakt van de visitatiecommissie voor het onderzoek van de historische wetenschap. In één week hebben we heel historisch Nederland aan ons voorbij zien trekken. Interessant is dat iedereen hetzelfde verhaal vertelt: wanneer worden wij nu eens met rust gelaten, zodat wij kunnen doen waarvoor wij zijn aangesteld?

De gevolgen zijn, net als in Midden-Europa, hartaanvallen en overspannen mensen. Ik wil met het grootste genoegen heel hard werken, maar ik wil wel het gevoel hebben dat er een zekere stabiliteit intreedt. Ik vergelijk alles met Midden-Europa, dus ik vind het hier nog steeds een paradijs. Maar de druk is gewoon geweldig toegenomen en de spanningen ook. Het is toch niet echt leuk om de heer Nuis aan de gang te zien. Wanneer houdt het nu eens op? Ik kan er persoonlijk wel tegen, maar ik kan me er niet bij neerleggen. Ik wil er graag iets aan doen.

Voelt u iets voor de opzet van de heer Nuis zoals we die gepresenteerd hebben gekregen? Bachelors in drie jaar, met de mogelijkheid twee jaar lang verder te werken?

Daar heb ik niets tegen, mits ik de studenten mag selecteren, of in ieder geval mag selecteren na één jaar. Een selectie geeft ook een bezuiniging. De mensen die hier alleen komen in de hoop punten te behalen om de studiefinanciering zeker te stellen, zou ik er graag uit willen halen. Daarom zou ik een *intake*-gesprek willen afnemen en enige aandacht aan de motieven willen besteden. Er kan immers altijd nog de witte raaf tussen zitten die zich echt verschrikkelijk heeft vergist en heel graag geschiedenis wil doen. Op het ogenblik zitten we hier met het probleem dat we gesjeesde rechtenstudenten krijgen. Daar is niets aan te doen. De wet is nu zo dat je de hele studietijd mag doorbrengen met het proberen propaedeuses te behalen.

Daarnaast wordt er almaar geroepen over het Angelsaksische systeem, maar wat Nuis voorstelt is niet het Angelsaksische systeem. In Oxford of Cambridge kun je op basis van *A-levels* solliciteren naar een plaats en nemen ze je of nemen ze je niet. Dat is nog eens andere koek. Wat is voorgesteld, is het slechtste van twee werelden. Als ik student was, zou ik heel boos zijn over dit soort voorstellen. Er is niets makkelijker dan het gehele hoge onderwijs af te breken. Dat is zo gebeurd. Als je de borrelpraat van Nuis leest over de beroemde student op het terras, krijg je bovendien het gevoel dat politici absoluut niet weten hoe het er hier aan toegaat. Dat is ergerlijk.

Mogen wij daaruit concluderen dat u de huidige structuur helemaal niet zo slecht vindt?

Ik vind het niet zo slecht. Ik vind de propaedeuse ook helemaal niet slecht. Ik vind de propaedeuse wel schools en het grootste probleem daarvan is dat je de studenten in de volgende jaren moet bijbrengen dat het leven niet schools is. Het ontwikkelen en stimuleren van zelfwerkzaamheid is moeilijk. Wat ik tegen de huidige structuur heb, is dat de tweede fase is weggemoffeld. Mèt de tweede fase zou het helemaal niet zo gek zijn. Nu moeten we vechten voor iedere AIO om de continuïteit van het onderzoek te handhaven. Maar van heimwee naar het oude systeem is geen sprake. Vroeger werd je te veel aan je lot overgelaten. Begeleiden vind ik toch wel belangrijk. Ik zeg tegen studenten altijd 'gaat u vooral fijn doen waar u zin in heeft', maar ik zorg wel dat de

deur open is en ze hulp kunnen krijgen wanneer dat nodig is. Daarom hebben wij ook *Zoeken en schrijven* geschreven en ben ik een groot voorstander van het vak heuristiek.⁵ Heuristiek kan niet als hoorcollege gegeven worden. Studenten vinden het afschuwelijk, en ik vind het natuurlijk ook vreselijk. Toen hebben wij bedacht dat we misschien een aantal problemen van de heuristiek aanschouwelijk konden maken door didactische films te maken over het wezen van een handboek, het bezoeken van archieven, en het werken met bronnen en bibliografische en biografische hulpmiddelen. Die films zijn nu klaar. Het is een experiment. Ik houd erg van visuele hulpmiddelen.

Ziet u duidelijke verschillen tussen de wijze van geschiedbeoefening in West-Europa en in Midden-Europa?

Op het ogenblik nog wel. Vooral in de Tsjechische Republiek en in Hongarije heerst nog steeds een grote voorliefde voor sociaal-economische vraagstellingen en politieke geschiedenis, met een voorliefde voor muizenissige uitpluizerij van heel feitelijke geschiedenis. Ze zijn goed in archiefonderzoek, soms beter dan wij, maar ontzettend feitelijk en beschrijvend, zonder veel conclusie. Een werkwijze die wij in het westen meer associëren met regionale geschiedenis en amateuristische geschiedbeoefening. Omdat ze in Midden-Europa de literatuur niet hebben, zijn ze vaak ook niet op de hoogte van leuke methodes die inmiddels in het westen zijn bedacht, zoals de samenwerking tussen de geschiedwetenschappen en de sociale wetenschappen en de beïnvloeding van de geschiedwetenschap door de sociologie. Cultuurgeschiedenis komt nu naar voren, maar was lange tijd zeer onbekend. Een ander kenmerk is dat het altijd weer gaat over nationalisme en nationale identiteit. Ze beginnen wel met andere onderwerpen, maar komen altijd weer op de oude thema's uit. Niettemin is er toch iets nieuws te bespeuren. Vroeger was het Habsburgse Rijk in de ogen van veel Middeneuropese historici slecht, maar nu wordt het positief beoordeeld omdat het zoveel economische vooruitgang heeft gebracht. Er zijn mensen die de banden met Oostenrijk zelfs weer willen aanhalen. Zo verkondigt de Oostenrijkse Minister Busek dat Oostenrijk een speciale functie heeft in het verspreiden van historische kennis en vaardigheden in Midden-Europa. Hij vertelt dat verhaal overal, niet tot genoegen van iedereen. Er zit een goede kant aan, maar ik heb een hekel aan die toon van 'ik kom uit het rijke westen, bij ons is altijd alles al goed gegaan, en ik ga u nu even vertellen hoe het moet'. Ik heb weinig zin mensen zo te beleren. Ik wil een discussie.

Ziet u Midden-Europa als een gebied met een zekere eigen identiteit?

Ik kan daar niet zo veel mee. Ik kan de Middeneuropese geschiedenis eigenlijk alleen maar zien als een onderdeel van de grotere Europese geschiedenis. In de economische geschiedenis kun je ook aantonen dat er oude en veelbetekende banden zijn tussen West- en Midden-Europa. Het lijkt mij echt beter uit te gaan van het fundamentele idee van de eenheid van de Europese cultuur. Het is natuurlijk veel gemakkelijker om jezelf een soort *Sonderstellung* toe te

dichten en de nadruk te leggen op het 'wij-gevoel'. Ik geloof daar niet zo in. Natuurlijk, als ik mijn ogen open doe in Boedapest, zie ik dat het er anders uitziet dan Parijs, maar ik zou het wijder willen zien. Ik kan niet zo veel met dat romantische begrip van Midden-Europa, wat dan een 'gevoel' zou zijn.

U maakt geen onderscheid tussen Oost-, West- en Midden-Europa?

Als gevolg van de definitie van het vakgebied Midden-Europa, moet ik mij natuurlijk aan een zekere geografische grens houden. Maar dat is moeilijk. In mijn oratie van 1991 heb ik een grapje gemaakt over het feit dat ik Midden-Europa niet definieer.⁶ Want wat moet je daar nu van zeggen? Waar houdt Midden-Europa op? Waar begint het? In eerste instantie zou ik zeggen dat Oostenrijk en de Donaulanden er zeker bij horen. Polen voor een gedeelte ook, maar ook weer niet helemaal. En van Roemenië ben ik ook niet zo zeker. En wat hebben Griekenland en voormalig Joegoslavië gemeen? Zij worden immers onder de noemer Zuidoost-Europa bij elkaar geveegd. Ook niet-geografische indelingen vind ik niet erg praktisch, want de problemen beginnen wanneer je het precies wilt definiëren. Mensen als Konrád en Kundera verdienen er hun brood mee. Dat zijn natuurlijk ook niet voor niets mensen die veel buiten hun eigen land zijn geweest en in het buitenland dit soort dingen zitten te bedenken.

Een werkelijk verschil tussen West-Europa en Midden-Europa kun je wel aangeven met betrekking tot de rol van intellectuelen in de politiek, een thema dat mij erg interesseert. In Midden-Europa heb je niet die scheiding tussen intellectuelen en politici, die je hier wel hebt. Hier ga je toch als intellectueel liever niet de politiek in. Iedereen vond Joop den Uyl al geweldig omdat hij Achterberg las. In Midden-Europa heb je daarentegen een traditie dat intellectuelen zich zelfs verplicht voelen de politiek in te gaan. Kunstenaars en dichters evenzo. Dat vind ik absoluut fascinerend. De rol van de intellectuelen als het geweten van de natie. Daarom was Comenius ook interessant, omdat in de zeventiende eeuw, na de Slag om de Witte Berg in 1620, het begin ligt van deze traditie. Het thema van de ballingschap hoort daar bij. Zodra de intellectuelen het land uit waren gezet presenteerden zij zich als de denkende mensen die het geweten van de natie vormden en die in ballingschap levend hielden. Dat vind ik fascinerend. Die pretentie hebben westerse intellectuelen toch zelden. Het past in een traditie die volgens mij bij dit gebied hoort. Het is dus moeilijk om Midden-Europa af te bakenen, maar ik zou het meer zoeken in dergelijke attitudes. Ik zou niet een kaart voor me nemen en zeggen 'het loopt zo, ziet u wel'. Maar over zekere attitudes zou ik nog wel willen spreken.

Zijn er nog meer van deze attitudes die Midden-Europa onderscheiden van West-Europa?

Wat ook opvallend is, is de enorme nadruk op vriendschap en cliëntèle. De patronageverhoudingen in Midden-Europa zijn erg sterk, net als in Zuid-Europa. Dat kennen wij hier niet. Mijn AIO's zijn niet mijn cliënten, dat is

totaal iets anders. De oorzaak van een dergelijke door patronage gekenmerkte samenleving wordt veelal gezocht in het idee dat door het ontbreken van een burgerij de feodale omgangsvormen en machtsverhoudingen zijn blijven bestaan.⁷ Ik weet het niet hoor, het klinkt zo eenvoudig dat ik het niet meer kan geloven. In Wenen heb ik in een benoemingscommissie gezeten voor een hoogleraar. Voor mij was dat een grote leergang Oostenrijks patronageverhoudingen, waar ik zeer veel van heb geleerd.

Een volgende attitude die Midden-Europa onderscheidt van West-Europa betreft het feit dat er in Midden-Europa een zekere afkeer bestaat van de overheid en de staat als zodanig. Een dergelijke afkeer kennen wij in het westen veel minder. In Nederland lijken wij werkelijk van mening dat wij de staat zelf zijn. Wij zijn niet bang voor de overheid en hebben ook geen grote afkeer van de overheid. In Midden-Europa is dat anders, hetgeen het democratiseringsproces in Midden-Europa aanzienlijk bemoeilijkt.

Is er een kans dat democratisering in Midden-Europa vaste voet aan de grond krijgt?

Als ze verstandig zijn, zouden ze de richting van de parlementaire democratie moeten uitgaan. Er zijn veel mensen in Midden-Europa die dat inzien. Of het lukt, kan ik niet zeggen. Ik ben gematigd optimistisch. Persoonlijk vind ik dat ze in die paar jaar toch veel hebben bereikt. Hongarije is nu in handen geraakt van een regering die we niet zo leuk vinden en het grote probleem is natuurlijk voormalig Joegoslavië. Maar over de rest kan ik niet somber zijn. Als je beziet hoe het gaat, dan gaat het toch niet zo verschrikkelijk slecht. Begeleidende verschijnselen zijn er altijd, maar eigenlijk werkt de parlementaire democratie in Midden-Europa soepeler dan in Italië. En als je kijkt naar de economische groei, dan valt het ook wel mee. Wel denk ik nog altijd dat we vooral moeten kijken hoe het met Rusland gaat. Voor de toekomst van het gehele werelddeel lijkt me dat een cruciale vraag.

Betekent de democratisering in Midden-Europa ook dat er nieuwe deuren opengaan voor historisch archiefonderzoek?

De archieven zijn open en worden ook gebruikt. Maar je kon er vroeger ook terecht. Ik verdedig de stelling dat zij opener tegenover ons hebben gestaan in het verleden dan wij tegenover Midden-Europa. Hier gold een zekere terughoudendheid van 'die mijnheer mag het land uit, dan is hij zeker partijlid en moeten wij hem niet'. Het huidige probleem is inderdaad, de archieven zijn open en je kunt overal bij, maar voor westerse historici blijft er altijd een groot taalprobleem. Ik kan van studenten echt niet verwachten dat ze er een vreemde taal bij doen. Maar als je iets met voormalig Joegoslavië zou willen doen, zal je toch Servo-Kroatisch moeten leren, in ieder geval leren lezen. Gelukkig is er om de zoveel tijd wel iemand die er meestal om persoonlijke redenen toe is gekomen een Middeneuropese taal te leren en daar gebruik van

wil maken in de studie. Als iemand zoiets gek wil, zal hij in mij de welwillendste begeleider vinden.

Noten:

1. F. de Jong Edz., *Macht en inspraak. De strijd om de democratisering van de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 1981).
2. Jan Amos Comenius (1592-1670) werd geboren in Moravië. Comenius was theoloog, filosoof en opvoedkundige. Hij schreef verschillende, in zijn tijd vooraanstaande pedagogische werken en schoolboeken, en verbleef in Zweden, Engeland, Polen en Hongarije. Vervolg van Protestanten in Polen deed hem in 1651 uitwijken naar de Republiek. In 1670 stierf Comenius in Amsterdam. Hij werd begraven in Naarden, waar tevens een Comeniusmuseum is gevestigd.
3. De historicus A. Pribram moest zijn ambitie om een geschiedenis van het Habsburgse Rijk te schrijven opgeven omdat hij geen veertien talen kende. Mevrouw Mout drukt studenten in haar oratie echter op het hart dat de studie van Oostenrijk, het Habsburgse Rijk en de successiestaten geenszins de kennis van veertien talen behoeft. M.E.H.N. Mout, *Het gezicht der vrijheid*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Middeneuropese Studiën met speciale aandacht voor de positie van Oostenrijk, vanwege de Stichting Oostenrijkse Studiën aan de Rijksuniversiteit Leiden op 14 juni 1991 (Leiden 1991) 16-17.
4. M.E.H.N. Mout, *Bohemen en de Nederlanden in de zestiende eeuw* (Amsterdam 1975).
5. P. de Buck, M.E.H.N. Mout, C. Musterd, J. Talsma, *Zoeken en schrijven. Handleiding bij het maken van een historisch werkstuk* (Bloemendaal 1982).
6. Mout, *Het gezicht der vrijheid*, 17.
7. Z.R. Ditrlich, *Uitgestelde bevrijding. Volkeren van oostelijk Europa na de Tweede Wereldoorlog* (Utrecht 1991).